

Снежана Д. Пасер Илић*
Државни универзитет у Новом Пазару

Оригинални научни рад
Примљен: 14. 09. 2022.
Прихваћен: 15. 11. 2022.

ВУК С РОГОВИМА. ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ УСМЕНИХ БАСМИ

Рад доноси и описује шест басми забележених у Новом Пазару (Рашки округ, југозападна Србија). Текстови су проучавани у контексту корпуса српских басми (и делом бајања са хрватског простора), који чине збирке Љубинка Раденковића, Момчила Златановића, Тихомира Р. Ђорђевића, Владимира Бована и Миливоја В. Кнежевића. Консултован је и бугарски корпус из збирке Ивете Тодорове-Пиргове. Проучавањем је установљено да истражени мотиви одговарају мотивима који се срећу у поменутих корпусима. С обзиром на то да казивачица припада бошњачкој националности и да басме умногоме коинцидирају са онима које су забележене у српским и бугарским срединама, можемо рећи да су текстови опсервираних басми заједнички муслиманима и хришћанима, што је вероватно последица заједничке словенске и предосманске прошлости или пак потврда става о универзалности магије, која датира још од примитивних, незнабожачких народа, а чији су се трагови очували до наших дана.

Кључне речи: басме, Нови Пазар, текст, формуле, процес преношења, варијантност.

Народна бајања као најстарији облик етномедицине заузимала су значајно место у традицијској култури. Готово да нема области живота која није на неки начин била „покривена” поступцима бајања: здравље,

* silic@np.ac.rs

љубав, материјално стање, заштита од непогода, одлазак у лов или рат (Раденковић 1982: 7). Басма је најархаичнији вид народне медицине, намењен људима, стоци, биљу. Почива на аниматизму и веровању да се болест може савладати магијом речи.

Примери на којима се спроводи анализа забележени су на специфичан начин – тонским записом¹ и потичу од само једног информатора. Име бајалице је Фатима Муратовић Фековић. Рођена је 1933. По националној припадности је Бошњакиња. Нема формалног образовања. Живи у новопазарском насељу Горњи Шутановац. Басме је научила од свекрве, живећи у оближњем селу, Крушеву. Очито да је присутно типско преношење (по женској линији, наследним путем, с мајке на ћерку или на другу женску особу из куће).

Басме које доноси овај рад тичу се искључиво области које је покривала народна медицина и све се односе на здравље човека. Могу се уврстити у „бајања од разних болести и стања” (Исто: 7). Оне су вербалне творевине које имају практичну улогу – да успоставе нарушени поредак. Отуда доминација практичне над естетском функцијом говора у басмама.² Према другој класификацији све басме овог корпуса можемо посматрати као врсту „молитвеног песништва” (Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 26) против физичких болести.

Када је реч о етимологији као полазиште најчешће се узима реч „бајати”, која је праиндоевропског порекла (претпостављени облик „bhāmi”) и асоцира на активност говорења. Од глагола „бајти” изведен је назив „басма”³, у смислу: магијски текст за бајање (Раденковић 1983: 8). Бајање је „тајна, веома сугестивна магијска радња, усмерена за придобијање добрих, а за одбрану од злих демона, духова и болести” (Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 21). Првобитно је била делатност врачева, а касније жена. У обреду

¹ На основу тонског записа закључујемо да је казивачица припадница зетско-сјеничког дијалекта и да је њен говор тутинско-новопазарско-сјенички. Отуда су сви примери наведени у дијалекатској форми. Тонски запис је начинила унука казивачице (секундарни информатор), Амина Фековић, студент Студијског програма Српска књижевност и језик на Државном универзитету у Новом Пазару, којој се овом приликом захваљујем. Искључиво ослањање истраживача на тонски запис узроковано је проценом породице да информаторка због старости и лошег здравственог стања са аутором ових редова не би остварила контакт. Басме су записане јануара 2021. године.

² „Ако бајање схватимо као врсту комуникативног ланца, онда је басма порука, бајалица је пошиљалац, демонске су силе (а некад су оне отелотворене у јединици) прималац, а болесник је само пасивни сведок” (Раденковић 1982: 8).

³ О облицима који су раније били у употреби за ову врсту народних творевина пише Бован (1978: 7, 25): „бајалица”, „бајличка басма”, „гатка”, „вречање” или Златановић (1988: 185): „бајка” – „’Знам једну бајку од урок’”.

бајања болест се лечи „комплексно”: казивањем басме којом се постиже „терање чини” (узрочника болести) са болесника, употребом лековитих трава или заштитних средстава. Бајањем се баве ужој заједници познати појединци који се зову „бајлице, басмаре, врачарице, а мушкарци се зову бајачи, басације, врачари” (Раденковић 1982: 12). Они нису у саставу скупине људи, као што су групе које практикују обреде (нпр. додоле, краљице, лазарице и сл.). Знање басми и извођење ритуала у поседу је једне особе (која у неким басмама може имати свог „саговорника”, тј. особу која са њом заједно врши ритуал – нпр. сточарске басме). Ипак, неизоставно је само једна особа носилац реализације чина бајања.

У традицији преношење знања бајања је део породичног наслеђа и обично се преноси матрилинеарним трансфером или на ближњу особу од поверења. Већ је речено да је бајалица чије су басме предмет овога рада то умеће наследила је од свекрве. Наш секундарни информатор, унука, у неформалном разговору са истраживачем, изнела је своју жељу да бака на њу пренесе знање.

Болести које се третирају басмом деле се на две скупине: а) оне које потичу од демонских бића и, б) оне које потичу од људи са злим очима и опасним речима (Раденковић 1982: 15). Међу демонским бићима болест изазивају але, нечастивци, алуштине, виле (Момировић 1953: 255). Од злих очију и завидљивих речи добија се болест „урок”. Већ на први поглед примећује се да су у нашем корпусу најбројније басме „од урока” за које користимо одредбену синтагму „против урока”, будући да ју је и сама бајалица користила.⁴

Урок је болест која највише напада децу, али може напасти и одрасле, као и стоку, род на њиви и сл. Уречена особа се осећа слабом, боли је глава, мучнина јој је. Баје јој се разним средствима (босиљак, неначета вода, нож одређене боје, „шипка од метле”, „перо од живине”, јаје, вретено, делови одеће, гашење угљевља...), уз изговарање одговарајуће басме (в. Момировић 1953: 255). Често се уреченоме, нарочито ако је дете у питању, пришивају предмети са апотропејским моћима (бели лук, пужева кућица, нога од корњаче и др.). Да се болест урок схвата као неки вид заробљавања туђег лика потврђују и басме од урока – њима се често жели постићи пуцање злих очију, да би се лик ослободио (што ћемо показати

⁴ Да је веровање у зле очи било јако међу нашим прецима, а да се доласком Турака додатно интензивирало, сведочи Тихомир Р. Ђорђевић у монографији *Зле очи у веровању Лужних Словена*: „Међу исламским народима је веровање у зле очи врло јако”, а примили су га од Арабљана, заједно са примањем вере и културе. „Оно је врло јако и међу муслиманима Балканског полуострва, било да су они Турци, било да су Арбанаси, било да су Лужни Словени” (1985: 14–16).

на нашем корпусу) или се пак ствара неки модел у чијој основи такође лежи разарање и пуцање урока.

Подела по намени басме сегментира на медицинске, привредне и басме за друштвени живот. По структури могу имати облик устаљених фраза, молитава, заклинања или развијену сижејну схему (Толстој и др. 2001: 17). Један од критеријума је и подела носилаца магијских знања (в. Тодорова-Пиргова 2004: 57). Узимајући тај критеријум, закључујемо да бајалица чије су басме тема овог рада припада групи уско специјализованих за једну или неколико басми.

Бајања се изводе на одређеним местима: крај огњишта, на прагу куће, на сметлишту, на раскрсници путева, на обали реке, крај воденице, на гробљу. Наведена места симболизују границу између свог и туђег простора или носе хтонско обележје. Клише народних бајања подразумева и устаљене бројне комплексе. Ова одлика је својствена „индоевропској бајаличкој традицији” (Раденковић 1982: 16), али и шире – целој усменој традицији. Најфреквентнији су бројеви 3 и 9, будући да непарни број носи хтонско обележје. Најзаступљенија је „тријада⁵: правило да се бајање понавља три пута, или девет пута (утростручавање броја три), а некад „три–девет пута (тј. 27)” (Исто: 16). Како ћемо видети, тријада доминира у композицији проучаваног корпуса (три паралелизма у виду поређења у басми бр. 1; упутство у позицији финалне фромуне да се исте речи изговоре три пута у басми бр. 5). Употребу броја девет налазимо у басми бр. 2 (урок се тера „преко девет брда”).

Конечно, активност бајања, истина у малој мери, својствена је и данашњем човеку. Очувала се и њена изворна функција – инструмента за успостављање пређашње хармоније и стања здравља. То показују и наши записи, који се могу придружити варијантном корпусу у мотивском-композиционом погледу. Басме које нам служе за поређење и илустрацију тврдњи у највећем броју узете су из антологије *Народне басме и бајања* (1982) Љубинка Раденковића, која је са обиљем репрезентативних басма, Предговором и Напоменама, свакако најзорнија и најобухватнија из ове области на нашем језичком подручју. Не смемо занемарити ни корпусе Момчила Златановића, Тихомира Р. Ђорђевића, Владимира Бована, Миливоја В. Кнежевића, Васка Попе као ни Ивете Тодорове-Пиргове на бугарском језику.

Рад је искључиво усмерен на испитивање текстова басми, док је ритуални део бајања изостао. Упркос томе што истраживачка пракса сведочи да је вербални део бајања „очекивано најскривенији елемент

⁵ „Свака магијска радња обавља се три пута” (Кулишић и др. 1970 : 53).

тајног магијског значења” (Ђорђевић Белић 2015: 15), аутор ових редова је успео само до њега да дође. Отуда је ово проучавање остало ускраћено за невербални део ритуала, са свешћу истраживача да се целовитост истраживања постиже једино ако се текст изговори у одговарајућој обредној ситуацији (уп. Тодорова-Пиргова 2003: 40; 49–51).

1. *Басма против урока*

Кад урочица урече,
То разречица разрече.
Колико има длаке
на ’ва’ мој длан,
Толико урока на тога инсана⁶ [по имену].
Колико има на вука рога,
Толико урока на овога инсана.
Колико има у тице млијека,
Толико урока на овога инсана.
Оде урок у гору
ка’ ’но магла у гору.
[Е, та ти је тако.]

У басми се уочавају вербалне формуле које почивају на поредбеним конструкцијама са уобичајеним елементима узетим из реалности. Сlike које садрже стварне објекте су иначе манир бајаличког текста. Басма почива на три паралелизма у којима први члан представља конкретну слику са минус присуством особине (колико длака има на длану, колико рогова на вуку, колико у птице млека). Управо тај недостатак својства треба да се преслика на уречену особу (толико урока на овом човеку). Утројене слике почивају на имитативној магији: својства која нису саставни део предмета (длан нема длака, вук нема рокове, птица нема млеко) треба да буду образац по коме ће се болест/урок третирати, тј. задржати на човеку. Анафорски низ „колико – толико” доприноси ритмичности бајања, а веровањем у чаролију речи посредовану сугестивним сликама врши се одбрана од болести.

Пажњу привлачи прва слика која доноси поређење по сличности у коме први члан поређења приказује антисвојство (минус присуство) особине: колико длака на руци – толико урока на човеку. Да је реч о окошталој формули старој више од једног века сведочи Ђорђевић: „У Отоку, у Славонији, ’када се девојка или момак спрема у цркву или у коло, пљуне у длан, па дланом маже по челу говорећи: Кад по мојем длану длака порасла, онда ме урекли”” (1985: 177, према J. Lovretić, ZNŽOJS, књ. VII, г.

⁶ Инсан – тур. човек.

1902, стр. 151). Закључујемо да слика (као и две наредне) кореспондира са правилом антипонашања које иначе одликује традицију бајања на јужнословенским просторима.

Друга слика вука с роговима није реткост у бајаличким текстовима. Евидентне су вишеструке додирне тачке са басмама од урока у којима се јавља идентична слика: вука с роговима (Раденковић 1982: 333, бр. 523), или варијантне басме са мотивом пса са роговима – домаћи супститут за вука (Исто: 328, бр. 507; Ђорђевић 1985: 320), вучице с роговима (Раденковић 1973: 16, бр. 2; Бован 1978: 33–34, бр. 3; Попа 1966: 105) или пак кошуте с роговима (Кнежевић 1972: 183, бр. 1).⁷

Синтагма „у тице млека” такође није реткост у бајаличким текстовима (налазимо је и у бугарском корпусу (Тодорова-Пиргова 2004: 152, № 64) и у муслиманском код Хангија (2010: 189)), а наводи на испитивање о коренитој промени семантике: како је синтагма „у/од тице млеко” од означавања минус-присуства еволуирала у фразу којом се означава обиље, богатство.⁸

Финална формула („Е, та ти је тако.”), која не припада тексту басме, у функцији је успостављања наративног контекста. Њена улога је да присутног саговорника (у нашем случају секундарног информатора) изведе из (могућег али нереализованог) магијског контекста и уведе у свет свакидашњице.

2. Басма против урока

Кад уречица урече,
То разречица разрече.
Урок је урок,
Разречица разрече.
Оде урок преко девет брда.
Оде урок у далека брда,
У тицино млијеко.

⁷У бугарском корпусу против урока постоји слика „прасе с роговима” (Тодорова-Пиргова 2004: 175, № 108), коју нисмо нашли у корпусу записаном на домаћем језичком подручју. Ханги је код Муслимана забележио варијанту басме у којој се јавља слика гаврана с роговима (2010: 189).

⁸Миливоје Кнежевић поетску вредност басми налази управо у њеним специфично стилизованим поређењима („Често се у њима срећу општа места, нарочито стереотипна поређења која нису и без поетске каквоће. Сам начин њихова излагања, обично кроз градацију, (...), даје им експресивну снагу и митски карактер” (1972: 25)).

3. Басма против урока

Шта уречица урече,
 То разречица разрече.
 Шта уречица урече,
 То разречица на праг,
 Под праг.

У уводу басма бр. 1, 2 и 3 запажамо варијанте погодбене конструкције: кад/шта урочица/уречица урекне, то разречица треба да разрекне. „Урочица/уречица” у њима функционише као особа која баца чини (у Раденковићевом корпусу (1982) помињу се синоними: „уријекалице / учињелице / уроткиње” (у басмама бр. 528, 529). Ипак, Т. Р. Ђорђевић је термилошки ближи нашим варијантама: „Особа за коју се верује да има зле очи у нас се, ако је мушка, зове *урочник*, а ако је женска, *урочница*.” (1985: 16; курзив Т. Р. Ђ., болд С. П. И.). За супротан процес, тј. процес скидања урока (и чини) користи се израз „рашчинити”. У Златановићевом корпусу помиње се термин „одрочица”: „Урок седи на пут,/ Јован да прође и да га урочи./ Али ја сам одрочица, –/ ја ће га одрочим,/ [...]/ Живот и здравље на Јована” (1982: 221–222, бр. 3). Одрочица је жена која скида чини, дакле, практикује „белу магију”. У нашем корпусу то је делокруг „разречице”. Разречица неутралише деловање урочице.

Урок се истерује у гору (басма бр. 1), преко девет брда, у далека брда (бр. 2), у „тицино млијеко” (бр. 2). Гора и брда функционишу као хтонски, простори неживота, док синтагма птицино млеко овде асоцира на нешто несвојствено овоме свету. У басми бр. 3 јавља се мотив разбијања урока „на праг, под праг”. Овим се активира симболика прага: ако „демон болести уђе у човека, прибегава се видању и уз помоћ и учешће самих душа покојника, на оним истим местима где се верује да бораве душе, тј. на прагу (под којим су се некада сахрањивали мртваци)” (Чајкановић 2014: 215). При томе се рачуна на „милост и добру вољу душа које саучествују у томе чину” (Исто: 215). Очито да Чајкановић душама предака приписује исцелитељску моћ.

У формално-мотивском погледу басма бр. 1 комуницира са Раденковићевом *Од урока* (1982: 328, бр. 507; иста варијанта у: Ђорђевић 1985: 320):

Урок сједи на прагу,
 урочица под прагом.
 У урока три ока:
 једно око водено,
 друго око ватрено,
 треће око урочно.

Прште око водено,
 те погаси ватрено
 и занесе урочно;
 у дубоке дубине,
 у високе висине,
 у широке ширине.
 Ни на мору моста,
 ни на псу рога,
 ни на длану длаци,
 ни на моме (Пери) урока.

Бројем стихова обе су средње дужине – више од десет стихова. У обема се јављају исти мотиви: мотив вука одн. пса са роговима (домаћи супститут за вука); мотив минус присуства карактеристике (длаке на длану). Оваква сличност између наше басме (записана је 2021. г.) и басме од урока из Раденковићевог корпуса, бр. 507 (запис је датиран 1896. годином)⁹, које дели период дужи од једног века, иде у прилог ставовима проучавалаца о великом степену окошталости ове усмене творевине (в. Раденковић 1982: 431).¹⁰

Мотив урочних очију и њиховог прскања с почетка Раденковићеве варијанте бр. 507 у тесној је вези са нашим наредним записом:

4. *Басма против урока*
 Била два ока урока.
 Једно је водено,
 једно ватрено.
 Пуче оно водено,
 па утули оно ватрено.¹¹

Басме „од урока”, са сликом урокљивих очију, које умногоме комуницирају са нашом басмом налазимо у Раденковићевом избору (1982: 328, бр. 507 и 508) и Ђорђевићевом корпусу (1985: 320). Разлика је у броју урокљивих очију – два или три ока:

⁹ Раденковић (1982) преузео из: Грђић–Бјелокошић, Лука. Народна гатања. *Гласник земаљског музеја у БиХ*, VIII (1896), бр. 1, с. 148–153, (фир.).

¹⁰ О појави формулативности и непроменљивости басми у процесу преношења, које су суштински условљене њиховом функцијом, тј. постизањем магијске делотворности пише и Тодорова-Пиргова: „Силното доминирање на древни мисловни модели в тях е логичен резултат от стремежа да се запазват непроменени при предаване от поколение на поколение, доколкуто точното им възпроизвеждане е част от представата за тяхната магична мощ. Това особено се отнася до словесния текст (...)” (2004: 20).

¹¹ За ову басму добијена је информација од секундарног информатора о околностима њене „употребе”: „Практиковала је да је изговара када одрасле боли стомак, а сматра се да бол потиче од урока”. Тако се сматра јер узрок болести није познат, тј. није физиолошки.

(...) У урока три ока: једно око водено, друго око ватрено, треће око урочно. Прште око водено, те погаси ватрено и занесе урочно (...).	Змија лежи у трендавил; једно јо' око водено, једно огњено. Пуче водено, угасе огњено. (Раденковић 1982: 328, бр. 508)
(Раденковић 1982: 328, бр. 507)	

Наш запис бр. 4 је у ближем контакту са басмом бр. 508. Обе су кратке, у обема се помињу само два ока – једно огњено, друго ватрено. Дакле, сличност је на формалној и мотивској равни. У басми са нашег терена реч је о урокљивим очима, што је метонимија за злу особу, а у Раденковићевој варијанти сопственик злих очију је змија, у традицији изразито нечиста животиња. Смисао свих наведених басми састоји се у пуцању очију урочника, како би се тиме изазвало ослобађање ухваћеног лика, тј. уреченог човека (в. Ђорђевић 1985: 376). Слична је бугарска варијанта са два ока урочна, воденим и ватреним, те пуцања ватреног (в. у: Тодорова-Пиргова 2004: 111, № 7; 123, № 28). Код Хангија (2010: 188) налазимо најближу нашој варијанти. Њен други део готово је идентичан нашој басми бр. 4: „Сан Али (или како је већ дјетету име) у главу, урок плаче на страну. Сан у бешику, урок под бешику. Што урок уриче, урочица одриче. У урока два ока; једно око огњено, друго око водено, пуче оно водено, па загаси огњено.”

Евидентно је да наш корпус „против урока” има више додирних тачака са изборима претходних истраживача: понављају се исти мотиви (мотив очију, прскања, гашења водом, терање урока у далека брда и сл.), исти композициони поступци (басме се састоје од три паралелизма, одн. три окамењене слике које почивају на антилогици). Опште је познато да је структура басми устаљена: „прво се моли болест да изађе и да ослободи болесника, а затим се наводи његово име или се прети болести другим силама” (Бован 1978: 27). Ни у овом погледу наше басме не одступају од познатог обрасца: болести се прети (разбијањем на прагу – бр. 3, пуцањем злог ока – бр. 4) или се једноставно позива да изађе и ослободи болесника (в. ниже басму бр. 6). Ни наш корпус није изневерио правило да се у структури басме активира једна од две могућности: молба или претња болести.

5. *Кад неког боли стомак*

Пупак на пупак,
небо к небу.
Небо к небу,
Пупак је на пупак.
Земља к земљи,
пупак на пупак.
[Тако по три пут се рекне.]

Слична вербална формула уочава се у варијанти *Од изгоретина* (Раденковић 1982: 294, бр. 460):

Ватра ватри,
месо к месу.

У „Напоменама и коментарима” о начину практиковања ове басме стоји да „кад се ко изгори (опече), примакне тај део тела што ближе ватри и говори три пута ову басмицу” (1982: 423). Дакле, у њој се потенцира утројено изговарање текста. У нашем случају бајалица је у позицији финалне формуле („Тако по три пут се рекне”) дала упутство за понављање басме. Очито је да обе басме потенцирају повратак у првобитно стање (небо к небу; ватра ватри), тј. ситуацију пре болести (пупак на пупак; месо к месу).

Секундарни информатор нам, по сећању, преноси ток ритуалне радње који је бајалица практиковала док је изговарала текст. Реч је о једноставној схеми ритуала, без икаквих реквизита: „Ову басму је користила код деце. Када их боли стомак, ставила би руку детету на пупак, углавном кажипрст, и изговарала речи басме.” Фолклористи су забележили да је сличан обред, али са употребом реквизита, пратио речи басме „од вију” – „када дете боли стомак, па се вије од болова, баје му се ’од вију”” (Раденковић 1973: 136). Након што се дете постави уз огњиште, на стомак му се стави суд с водом (земљано лонче) и изговара се текст басме (Исто: 136).

6. *Кад некоме упадне трун у око*

[Па ево:]
шака бака,¹²
бисер око,
паде трун у око
и маче се из ока.

¹² Запажамо да ову уводну формулу имају и бугарске басме против урока (в. Тодорова-Пиргова 2004: 176, № 111).

Укућанима је познато да је у исте сврхе користила и варијанту:

Шака бака,
бисер око,
испадни трун,
зове те кум!

Осим сажетости обеју варијанти, одлика друге је императивно обраћање болести. Овај поступак у завршном сегменту је чест у басмама (в. Раденковић 1982: бр. 2, 9, 22, 24, 31). Нашој другој варијанти семантички је најближа следећа:

(Кад се натруни око)
Падни русак¹³ на путак,
чека те мајка на ручак!
(Раденковић 1982: 296, бр. 462)

Иста схема (императивно обраћање труну, помињање блиске особе: мајка/кум) сведочи о окамењености и древности басме, која значајно премашује период од једног века.¹⁴ Сличност је очита и са бугарским корпусом, где се у низу варијаната очна болест императивно позива да изађе из ока (в. Тодорова-Пиргова 2004: 301–307, № 296, № 308).

Ово истраживање довело је до закључка да је магија била значајан део егзистенције некадашњег човека. Њоме су преци настојали да утичу на ток догађаја у животу. Реч је о покушајима решавања појединачних проблема, у случају нашег забележеног материјала здравствених, одраслих и деце. Преношење „знања” и „формула” за излечење сачувало се до наших дана, о чему сведоче и ови редови. Изнова се показало да је за истраживача фолклора поглед уназад једнако подстицан као и поглед у данашњицу, односно да су рецидиви прошлости, иако скривени, трајно присутни, што говори о њиховој дубокој смислености и уврежености у свест људи. Ипак, сведоци смо да је у савременом друштву овај вид народне медицине изгубио практични значај. Културни човек га са скепсом одбацује (не верује у његову делотворност, држи га за сујеверје и празноверје) или га, у ређем случају, узима с резервом. Ипак, и даље се њиме бавимо. Разлози су вишеструки: с једне стране, проучавањем обреда бајања откривамо генезу човекове мисли и спознајемо развојни пут који

¹³ Рус – трун.

¹⁴ Записана је 1907, преузета из: Мијатовић, Станоја М. Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу. *Српски етнографски зборник*, XIII (1909). с. 259–482, (һир.).

је прешла здравствена култура од својих почетака до данас; а с друге стране, вербални део који га је пратио доживљавамо као чудесну поезију.

Ако наше записе упоредимо са ранијим, са нашег и бугарског говорног подручја, уочавамо сличности у погледу прагматичности, мотива, композиције и језичко-стилских средстава.¹⁵ Одступања међу текстовима прецизније би било назвати варијацијама. И када су басме врло кратке (басма бр. 3, 4, 6) толико да делују као одломци већих творевина, оне заправо представљају заокружену мисаону и песничку целину.

ПРИЛОГ

1. *Басма против урока*

Кад урочица урече,
То разречица разрече.
Колико има длаке
на 'ва' мој длан,
Толико урока на тога инсана [по имену].
Колико има на вука рога,
Толико урока на овога инсана.
Колико има у тиге млијека,
Толико урока на овога инсана.
Оде урок у гору
ка' 'но магла у гору.
[Е, та ти је тако.]

2. *Басма против урока*

Кад уречица урече,
То разречица разрече.
Урок је урок,
Разречица резрече.
Оде урок преко девет брда.
Оде урок у далека брда,
У тицино млијеко.

3. *Басма против урока*

Шта уречица урече,
То разречица разрече.

¹⁵ „Басма најстаријих времена се умногом поклапа с новијим записима, како по функцији тако и по структури и садржини” (Pešić, Milošević-Đorđević 1984: 27).

Шта уречица урече,
То разречица на праг,
Под праг.

4. *Басма против урока*
Била два ока урока.
Једно је водено,
једно ватрено.
Пуче оно водено,
па утули оно ватрено.

5. *Кад неког боли стомак*
Пупак на пупак,
небо к небу.
Небо к небу,
Пупак је на пупак.
Земља к земљи,
пупак на пупак.
[Тако по три пут се рекне.]

6. *Кад некоме упадне трун у око*
[Па ево:]
шака бака,
бисер око,
паде трун у око
и маче се из ока.

ЛИТЕРАТУРА

Бован, В. 1978: *Антологија говорних усмених творевина са Косова*. Приштина: НИП „Јединство”.

Ђорђевић Белић, С. 2015: Истраживач, пацијент, крадљивац: Теренско документовање бајања из домена традиционалне медицине. У: С. Ђорђевић Белић и др. (ур.), *Савремена српска фолклористика 2: зборник радова*. Београд: Институт за књижевност и уметност : Удружење фолклориста Србије : Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 415–443.

Ђорђевић, Т. 1965: *Неколике болести и народни појмови о њима*. Београд: Научно дело.

Ђорђевић, Т. Р. 1985: *Зле очи у веровању Јужних Словена*, Београд: ИРО Просвета. (прво издање 1938)

Златановић, М. 1982: Народна бајања из Јужне Србије. *Расковник, часопис за књижевност и културу на селу*, г. 9, књ. 33. Горњи Милановац: Народни универзитет – Дружина песника са села, 221–257.

Златановић, М. 1988: Басме из Криве реке, *Наше стварање*, год. 35, 1-2. Лесковац : Клуб просветних и јавних радника, 158–166.

Кнежевић, М. В. 1972: *Антологија говорних народних умотворина*. Нови Сад – Београд: Матица српска – СКЗ.

Кулишић, Ш. 1970: Бројеви. У: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић (ур.). *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 52–56.

Момировић, П. 1953: Неколика бајања из Поморавља. *Зборник Етнографског музеја у Београду: 1901–1951*. Београд: Научна књига, 255–260.

Попа, В. 1966: *Од злата јабука. Избор народних умотворина*, Београд: Младо поколење.

Раденковић, Љ. 1973: *Урок иде уз поље. Народна бајања*. Ниш: „Градина”.

Раденковић, Љ. 1982: *Народне басме и бајања*. Ниш – Приштина – Крагујевац: ИРО „Градина” – НИРО „Јединство” – НИРО „Светлост”.

Раденковић, Љ. 1983: *Народна бајања*. Београд: „Рад”.

Тодорова-Пиргова, И. 2004: *Баянја и маги*. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов”.

Толстој, С. М. 2001: Бајања. У: С. М. Толстој и Љ. Раденковић (ур.). *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. Београд: Zepher Book World, 16–18.

Чажкановић, В. 2014: О боговима и демонима лечења у Срба. *Из српске религије, митологије и фолклора, Изабране студије*, С. Курћубић Ружић (прир.). Београд: Euro-Giunti.

Hangi, A. 2010: *Život i običaji Muslimana*, prir. Fehratović, J. Novi Pazar: El-Kelimeh.

Pešić, R. i Milošević-Đorđević, N. 1984: *Narodna književnost*. Београд: „Vuk Karadžić”.

Snežana D. Paser Ilić

THE WOLF WITH HORNS. A CONTRIBUTION
TO THE RESEARCH OF ORAL BASMS

Summary

The paper describes six charms recorded in Novi Pazar (Raška county, South-western Serbia). The texts were being comparatively studied, using the compiled charms by Ljubinko Radenković, Momčilo Zlatanović, Tihomir R. Đorđević, Vladimir Bovan, Milivoj V. Knežević and Iveta Todorova-Pirgova. Based on their characteristics, the study showed that these six charms belong to South Slavic magic charm tradition. Considering the fact that the conjurer belongs to Bosniak nationality, and that the charms in most part coincide with those recorded in Serbian population, we may conclude that the observed texts are common to both Muslims and Christians, which is probably the result of the common Slavic and pre-Ottoman past or a confirmation of remark on universality of magic which dates back to primitive, pagan peoples, whose traits preserved to present days.

Key words: charms, Novi Pazar, text, formules, transfer process, variance.